

ÇOKLU MODERNLİKLER SOSYOLOJİSİ VE TÜRKİYE

Mahmut TEZCAN*

Özet

“Alternatif modernleşme” kavramı, modern sosyolojide en popüler konulardan birisi olmuştur. Modernizm kavramı 1770 yılında ilk kez kullanıldı. Tarihselcilik, Batı dünyasında ilk kez gerçekleşti. Modernlik, Batı tarihsel bağlamında oluşarak anlam kazanan bir kavramdır. Endüstriyel ve kapitalist Dünya ekonomisinin gelişmesi ile tanımlanır.

Son zamanlarda Modernizm kavramı ve onun uygulamaları eleştirilmektedir. Ayrıca, yine günümüzde Modernlikler çoğullaşmıştır. Hepsinin ayrı ayrı sorunları vardır. Bugün, Modernleşme Batı dışında farklı anlamda kullanılır. Aynı zamanda Batı – Dışı Modernlikler olarak da kullanılır. Bu kavramın içinde İslamiyet önemli bir kavram ve uygulama olarak belirlemektedir. Batı toplumlarında Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan köklü politik toplumsal, ekonomik ve moral değerler dünyasının değişmesi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır. Aynı zamanda Japonya, Sovyet ve Amerikan Modernleşmesi. Amerika’da modernliğin Avrupa’dan ithal edildiği bir gerçekliktir.

Alman sosyolog Ulrich Beck’in ileri sürdüğü “Risk Toplumu” kuramı da kendisinin belirttiği bir başka alternatif modernlik örneğidir. Doğu Asya ülkelerindekilere “Geç Modernlikler” denilmektedir. Rus Modernliği de buna dahildir. Bunlar sömürgeleşmemiş deneyimlerdir. Çoklu Modernlikler de denir.

Türkiye, sıklıkla Doğu ile Batı arasında ve özellikle de İslami Doğu ile Hıristiyan Batı arasında bir köprü olarak anlaşılmaktadır. Türkiye, bir taraftan Avrupalı İslamdır ve diğer taraftan da Orta Doğu’daki Modernleştirici bağlamdır. Doğu topraklarında Modernlik fikrinin Batı’dan ithal edildiği kuşku götürmez.

Günümüz Türkiye’si demokrasinin değil ama kapitalizmin Türkiyesi’dir ve bu nedenle, Modernlik deneyimini kaybetmek üzeredir. Beck’e göre, yeni Modernliği belirleyen temel dönüşüm, endüstriyel toplumdaki risk toplumuna geçiştir. Modernleşme, aslında eleştirilmekte fakat yine de akademik çevrelerde etkili olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Alternatif modernlikler, çoklu modernlikler, çoğulcu modernlikler, risk toplumu(ikinci modernlik), geç modernlikler, batı-dışı modernlikler.*

---

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi. Eğitim Bilimi.

ALTERNATIVE MODERNITIES AND TURKEY

Abstract

The concept of “alternative modernity” is one of the most popular topics in modern Sociology. The concept of modernism first emerged in the 1770, a time when historicism occurred in the West for the first time. Having acquired its essence and significance in Western history, “modernity” has been defined in relation to the industrial and capitalist world economy. Nowadays, the concept of “modernism” and its applications are under scrutiny. At present, modernity has been pluralized, with each component having its own set of problems. The concept has been expanded in different ways outside the West and is now called non-Western modernity. In this new concept, Islam is used both as a core idea and field of application. This is a concept that emerged in the Western society as a result of radical political, social, economic, and ethical values and is now expanded into Chinese, Islamic, African, and Turkish “modernities.” Meanwhile, the American notion of modernity was adapted from Europe. The risk theory proposed by the German sociologist Ulrich Beck is another example of alternative modernity. Some well-known examples include the modernizations of Eastern Asia (known as the “late modernities”) and Soviet socialism. These are not colonized examples but are also called “multiple modernities.” As for Turkey, which has often been considered as a bridge between the East and the West, particularly between the Islamic East and Christian West, its notion of multiple modernities has also been undoubtedly adopted from the West. Indeed, modern day Turkey is a country not of democracy, but of capitalism. Hence, it is about to lose its experience of modernism. According to Beck, basic transformation that affirms new modernity is passing from industrial into a “risk society.” Ultimately, modernity is being criticized, but it is still influential within academic circles.

Keywords: *Alternative modernities, multiple modernities, plüralist modernities, risk society, late modernities, non-Western modernities.*

Giriş

Modernlik olgusu, günümüz sosyoloji biliminin gündeminden hiç düşmeyen konuları arasındadır. Her zaman her ülkede modernlik uygulamaları farklı sorunlarla karşılaşmaktadır.

Modernleşme kavramının ilk kullanılış tarihi 1770 yılıdır. Modernleşme, her şeyden önce kalkınmaya vurguda bulunmaktadır. Modernliğin içinde olduğu tarihselliğin mekanı Batıdır. Modernlik, Batı tarihsel bağlamında oluşarak anlam kazanan bir kavramdır. Türkiye’de Nilüfer Göle, modernleşme ile ilgilenen sosyologlarımızdan biridir. Kavram, endüstriyel ve kapitalist dünya

ekonomisinin gelişmesi ile tanımlanır. Günümüzde ‘Modernlik’ kavramı ve uygulaması eleştirilmektedir.

Eleştirilerden başka, bir de, modernlikler çoğullaşmıştır. Bunların da ayrı ayrı sorunları söz konusudur. Bugün ‘Batı dışı modernlikler’ kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramın içinde İslâmiyet önemli bir kavram ve uygulama olarak belirmektedir.

Burada çalışmada önce ‘Modernlik’ kavramı ve süreci, daha sonra ‘Çoğulcu Modernlikler’ kavramı ele alınacak ve risk toplumu üzerinde durulacaktır.

1.Modernlik Kavramı ve Kuramı

Modernliğin oluştuğu tarihselliğin mekanının Batı olduğunu belirtmiştik. Modernlik, Batı tarihsel bağlamında oluşarak anlam kazanmıştır. Batı toplumlarında Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan köklü politik, toplumsal, ekonomik ve moral değerler dünyasının değişmesi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır.

Eğitim ve kentleşme düzeyinin yükselişi, ekonomik gelişme ve demokratikleşmenin artışı gibi süreçler modernliğe yol açmıştır. Modernlikle birlikte, insanlığın yeni bir uygarlığa geçtiği varsayılmıştır. Alt yapısal ve üst yapısal değişimleri içerir. İlkinde insan ve hayvan enerjisinden makine enerjisinin kullanımına, tarımdan sanayiye ve kapalı pazar ekonomisinden açık pazar ekonomisine geçiş söz konusudur. İkincisinde ise modernliğin üst yapısal dönüşümü olarak bireyselleşme, ilerlemecilik, pozitivizm, rasyonalizm, sekülerizm, materyalizm gibi düşünce akımlarının oluşturduğu bir entelektüel dünya görüşünün ortaya çıkışı söz konusudur. Toplumsal ilişkilerde cemaat tipi bir toplumsal örgütlenmeden, modern birey üzerine inşa edilen topluma geçiş söz konusudur (Yıldırım, 2012: 17).

Nüfus, kırsallık yerine kentsellik alanında yoğunlaşmaktadır. Toplumda farklılaşma ve çoğulcu nitelikler öne çıkmaya başlamıştır. Bu konudaki değişimleri sosyolog Peter Berger de kısaca şöyle özetler:

- a. Küçük / cemaatsal yapıların azalması
- b. Bireyselleşmenin keşfi

c. Geleneğin, kutsallığın kaybolan gücü

d. Zaman bilincinin yükselişi (Yıldırım, 2012: 17).

Çağdaş Batı toplumsallığında modernlik, iki temel olguya işaret eder; Endüstriyel Toplum ve Avrupa Aydınlanma Projesi. Modern kuramcılar, insanları, gelenek, din, cehalet, öznellik ve post-modernizme karşı kurtarma arayışı içinde bulunmaktadır.

Modernliğin iki temel boyutu önemlidir; endüstriyel toplum ilişkileri ile Aydınlanmacı rasyonalizm. (Evrensellik, özgürlük, bilim ve toplum yaklaşımı)

2. Çoğul Modernlikler Kavramı

Çin modernliği, İslami modernlik, Afrika modernliği, Türk modernliği gibi örnekler, çoğul modernlik olarak belirtilmektedir.

Amerikalılar da bu konuda ilk örnek sayılır. Sovyetlerdeki sosyalizmin de bir modernlik biçimi olduğu ileri sürülmektedir.

2.1. İslamî Toplular

Bu ülkeler de moderndir. Fakat farklı konfigürasyonlar içinde moderndirler. Türkiye gibi.

2.2. Bazı Doğu Asya Ülkeleri

Bu ülkelerin çoğu özgüldür ve gelişmişlerdir. Çin ve Rusya bu gruptadır.

2.3. Japonya Modernliği

Japonya ileri düzeyde modernlik yaratan ilk Batılı olmayan ülkedir. Aynı zamanda özgüldür. Bu yönleriyle düşünürlerin dikkatini çekmiştir.

2.4. Amerikan Modernliği

Amerika da diğer bir modern gruptadır. Amerika'da modernlik düşüncesinin Avrupa'dan ithal edildiği bir gerçekliktir. Buna rağmen Amerikan modernliğinin Avrupa modernliğinden çok daha gelişmiş olduğu kuşkusuzdur.

Alman sosyolog Ulrich Beck, ‘risk toplumu’ kuramı ile tanınır. Bu nedenle O, ikinci modernlik kuramcısıdır. O’na göre bu modernliği belirleyen temel dönüşüm, endüstriyel toplumdan risk toplumuna geçiştir. Bu konuyu daha sonra ele alacağız.

‘Batı Avrupa Modernliği’ ise orijinal Batı modernliğidir. ‘Geç modernlikler’ kavramı, Doğu Asya Ülkeleri için kullanılır. Rus deneyimini de kapsayan Doğu modernlikleri, geç modernlikler olarak adlandırılmaktadır. Bu ayırım, modernliğin ilk önce Batı Avrupa’da ortaya çıktığını kabul etmektedir. Ama Batı modernliği tek modernlik modeli olarak görülmemektedir.

Geç modernlikler, Doğu modernliklerini anlatmakta, ama çok daha açık biçimde sömürgeleşmemiş deneyimlere işaret etmektedir.

Avrupa modernliğinin dönemi bitse bile ya da kendisini yenilese de günümüz toplumsal dünyası, çoklu modernliklerin varlığına değinmektedir. Başka bir ifade ile, geç modernlikler, yerli projeler üstünde yükselmiş ve Batı modernliğinin emperyalist baskın güçleri tarafından modernleştirilmemiş modernliklerdir (Kaya, 2006: 23).

3. Türkiye’nin Özgüllüğü

Türkiye sıklıkla Doğu ile Batı arasında ve özellikle de ‘İslâmî Doğu’ ile ‘Hristiyan Batı’ arasında bir köprü olarak anlaşılmaktadır. Türkiye bir taraftan Avrupalı İslâmdır ve diğer taraftan da Ortadoğu’daki modernleştirici bağlamındadır (Kaya, 2006: s.28).

Kemalizm özgül bir tarihsel- kültürel mirasa inşa edilmiştir. Kemalizmi inşa eden bireysel aktörler, Batı modelinden daha farklı bir modernlik imgelemişlerdir. Kısacası Kemalizm farklı bir modernlik projesi olarak yorumlanmalıdır (Kaya, 2006: 31).

Modernlik tükenmiş midir? Yoksa tamamlanmamış bir proje midir? Yani modernlik ya ölü bir son ya da tamamlanmamış bir proje olarak kuramsallaştırılmaktadır (Kaya, 2006: 38).

Modernlik, son iki yüzyılın tekil, yeknesak, kaynaşmış dünyası olarak açıklanmaktadır. Modernlik projesinin bir defada, ilk ve son olarak tamamlanamayacağını ve modernliğin sona ermediğini tartışmak olasıdır.

Gerçekten de içinde yaşadığımız koşullar modern koşullardır. Ayrıca modernliğin, sahip olduğumuz biricik dünya olduğunu kabullenmemiz gerekir (Kaya, 2006: 41). Bu durum, toplumumuzun bilgisayarlaşması örneğiyle açıklanabilir. Batı, Doğu'yu 'modernleşmemiş öteki' olarak tanımlamıştır (Kaya, 2006: 62).

Batı modernliğine alternatif olarak tek bir geç modernlik yoktur, fakat çoğul geç modernlikler söz konusudur; örneğin, Rusya, Çin, Japonya, Türkiye (Kaya, 2006: 65).

Ne İslâm ne de modernlik, Türk topraklarında ortaya çıkmıştır. Türkler hem modernliği, hem de İslâmı yeniden yorumlamışlardır (Kaya: 2006: 193).

Doğu toplumlarında modernlik fikrinin Batı'dan ithal edildiği kuşku götürmez (Kaya, 2006: 248).

Batı, modernliğin üretildiği tek bağlam değildir; başka modernlikler de vardır. Doğu modernlikleri Batı modernliklerinden sonra oluştuğu için bu modernlikler haklı olarak geç modernlikler olarak adlandırılabilir. Meydan okunmuş ve sarsılmış Doğu, Batı'nın yükselişine ayrı modernlikler üreterek tepki vermiştir: Rus, Çin, Japon ve Türk modernlikleri gibi.

Türkiye, hem İslâm hem de Batı medeniyetlerinden özellikleri yapısında barındırmaktadır. Ama bu özellikler yeni formlar kazanmaktadır. Anadolu'da Türkler hem Batılı hem de İslâmî değerleri kendilerine özgü yollardan yorumlamaktadırlar ve bu nedenle Türkler ne tam anlamıyla İslâmîleşmiş ne de Batılılaşmışlardır (Kaya, 2006: 279).

Ortadoğu'daki diğer Müslüman toplumlara oranla Türkiye daha kolay bir modernleşme süreci yaşamış ve bu süreçte Türkiye'nin tekilleşmiş kültürü çok önemli bir konum sahibi olmuştur (Kaya, 2006: 280).

Türkiye ne tam anlamıyla bir Batılı ulus olabilir, ne de tam anlamıyla kendisini Batı'dan yalıtabilir (Kaya, 2006: 281). Genel olarak Türkiye'nin geleceğinin Avrupa Birliği tarafından ve Avrupa Birliği'nde biçimleneceğine inanılmaktadır.

Kaya'nın ifade ettiği gibi 'Günümüz Türkiye'si, demokrasinin değil ama kapitalizmin Türkiye'sidir ve bu nedenle modernlik deneyimini kaybetmek üzeredir (Kaya, 2014: 237).

‘Türkiye hızla economiciliğin egemenlik kurduğu bir gündelik yaşama ve entelektüel dünyaya geçiş yapmaktadır. Erdem, politik katılım, eleştiri, sorgulama gibi 1980 öncesinin egemen kavramlarının yerini, piyasa toplumu, liberalizm, birey ve dindarlık kavramları almaktadır. Devrim, değişim, hakça bölüşüm kavramları hızla demodeleşmekte ve daha ziyade istikrar, koruma ve zenginleşme kavramları moda haline gelmektedir. Bu dildeki değişim elbette hızlı ve çarpık kentleşmeye, genç nüfusun artışına, tarımın çöküşüne eşlik etmektedir. Bu süreçte sosyolojik ve kültürel değişimler dikkate değer ölçüdedir; dayanışmanın kayboluşu, egoizmin yükselişi, kabileciliğin sağlamaştırılışı, laikliğin zayıflatılışı ve daha pek çok gelişme gerçekleşmektedir (Kaya, 2014: 235).

4. Çoklu Modernliklerin Oluşumu

Çoğul modernlik yaklaşımının, farklı ulus devletler, farklı etnik ve kültür grupları ile çeşitli cemaatçi ve fundamentalist hareketlerin doğmasıyla birlikte geliştiğini gözlemek olasıdır. Çoklu modernliklerin oluşumu, farklı grupların ve hareketlerin modernlik söylemlerini kendilerine ait kavramlarla yeniden içselleştirmeleri ve tanımlamaları girişimidir (Yıldırım, 2012: 34).

Yirminci yüzyılın sonunda modernlik yaklaşımının çeşitlenmesi söz konusudur. Çoklu modernlik yaklaşımı 1950’lerdeki homojen ve egemen modernlik vizyonunun ötesinde gelişmiştir. Bütün gelişmeler, bu hareketin Batı tekelinden kaldırılması girişimidir. Böylece çoklu modernliklerin devamlılık taşıyan gelişimi sağlanmıştır. Yani modernliğin çoklu yorumu batıdışlaşma (de-Westernization) biçimine dönüşmüştür (Eisenstadt’tan aktaran Yıldırım, 2014: 34). Therborn da ‘Entangled Modernities’ isimli çalışmasında aynı oluşumu karışık ya da çerçevelenmez modernlikler biçiminde açıklamıştır.

Çoklu modernliklerin içinde ben merkezli modernleşmeciler, kendilerini kültürler arasında farklılaştırarak bir ‘evrensel ben algısı’ içine koyarlar. Böylece kendilerini ötekiler için en iyi model olarak görürler. Sahip oldukları biriciklikleri diğerlerinden ayırarak özel olduklarına inanırlar. Fransız aydınlanması ve Amerikan Liberalizmi, bu evrenselci ben algısına sahiptir. Ayrıca Japon modernliği, buna karşı çok daha özel/tektir (Yıldırım, 2012: 35).

Huntington'un ileri sürdüğü gibi uygarlıklar arası bir çatışmadan söz edilemez. Modernliğin çoklu biçimlerle kendini gösterdiği bir dünyada çatışma da artık modernlikler arasındadır. Diğer toplumsal bilimcilere göre ise çoklu modernlikler, aslında çatışmaları da aşmaya yönelen önemli bir alternatif arayıştır.

Nilüfer Göle'ye göre çoklu modernlikler, Batı modernliğinin tekil uygarlık anlatımına bir meydan okumadır ve üç temel özeliği vardır:

- a. Çoklu modernlikler projesi dinamik bir modernliği kapsar. Uygarlıklar arası çatışma, gelenek karşıtlığı gibi söylemleri aşar.
- b. Çoklu modernlikler modeli, farklı modernlik deneyimlerini öne sürerek görece bir modernlik kavramı getirir.
- c. Çoklu modernlikler perspektifi, sosyal bilimsel dilimiz tarafından görmemezlikten gelinen/boş bırakılan farklı yörüngeleri görme ve okuma kapasitemizi artırır (Yıldırım, 2012: 35).

5. İslâm ve Modernlik

İslâm ve modernlik ilişkisi konusunda yazarlar, İslâm'ı ya modernlikle uyumsuz ya da Batı modernliğiyle tam uyumlu gösterirler.

Ne İslâm ne de modernlik Türk topraklarında ortaya çıkmıştır. Türkler hem modernliği hem de İslâm'ı yeniden yorumlamışlardır. İslâm, Arabistan'da 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Kaya, 2006:196). İslâm Peygamberin yaptıklarıyla değerlendirildiği için onun otoritesi altında anlaşmazlıklar çözümlenebilmiştir. Bu konuda farklı İslam toplumlarının ele alınması gereklidir. Buna göre de durum değişmektedir (Göle, 2000: 91-117).

Bazı eleştirmenler için, İslâm ile modernlikler arasındaki uyumsuzluk doğaldır; çünkü laikleşme, İslâmî bağlamlara giriş yapamamaktadır.

Fukuyama'nın tarihin sonu tezi kabul edilebilir değildir; çünkü tarihin sona erdiğini tartışabilmek için artık medeniyetle ilgili ya da ulusal bir çatışmanın yaşanmaması gerekmektedir.

Giddens, Beck ve Kash düşünümsel modernleşme, yeni modernlik, risk toplumu ve ikinci modernlik konularının aydınlığa kavuşturulması için ciddi çalışmalar ortaya koymaktadırlar (Kaya, 2014: 23).

6. Risk, Risk Türleri ve Risk Toplumu

Burada önce risk kavramı, daha sonra risk türleri açıklanacak, sonra da risk toplumu kavramı ve risk toplumunun özellikleri üzerinde durulacaktır.

6.1. Risk ve Risk Türleri

Risk, gelecekteki olasılıklar düşünülerek etkin biçimde değerlendirilen tehlikeleri içerir. Bu bağlamda, geleneksel toplumda risk kavramı yoktu. Modern sanayi toplumlarında risk önemlidir.

Modern toplumlar risklerle doludur. Her gün büyük çapta kaza, hastalık ve büyük felaketler riskiyle yüz yüze kalıyoruz; AIDS, nükleer savaş, küresel ısınma, uluslararası terörizm (11 Eylül 2001) gibi.

Çeşitli risk türlerinden bahsedilebilir:

Ekolojik Riskler: Nükleer savaş tehdidi, küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, doğal riskler (deprem, sel, yangın).

Toplumsal Riskler: Ailenin dönüşümü (post-modern aile örüntüleri, boşanmaların artışı, tek ebeveynli aileler, yalnızlık, yabancılaşma) işsizlik, toplumsal tabakalar arası uçurum, ülkeler arası gelir uçurumu, insanların mahremiyetine medya ve internet aracılığı ile tecavüzün artması.)

Teknolojik Riskler: Kitle imha silahları, kimyasal ve biyolojik silahlar, manyetik kirlenme.

Kültürel Riskler: Hayat alanlarının Amerikanlaşması, kültürel çatışma, fundamentalizm, etnosantrizm, tekdüze olma, homojenleşme.

Siyasal Riskler: Savaşlar, terörizm.

Giddens riski ikiye ayırır: Dışsal risk ve imal edilmiş risk.

Dışsal Risk: Dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitlediklerinden gelen risktir. Tüm geleneksel toplumlarda ve sanayi toplumlarında, insanlar dış doğadan gelen risklerden kaygı duyarlar (Hasadın kötü geçmesi, sel baskınları, salgın hastalıklar ya da açlıklar).

İmal Edilmiş Risk: İnsanların gelişen bilgisiyle doğa üzerindeki etkileriyle oluşturulan risktir. Bu bağlamda, küresel ısınma sonucunda çevresel risk oluşmaktadır. Toplumsal alanda da riskler yaşanmaktadır; evlilik ve ailenin dönüşümü gibi. Çok evlilik ve çok boşanma, geleneksel yapının çözülmeye başladığı zamanlarda görülür.

6.2. Risk Toplumu

Risk toplumu kavramı, hem Beck hem de onu takip eden Giddens tarafından geleneğin kırıldığı ve yaşamımıza doğadan çok bilimsel ilerlemelerin hakim olduğu modern toplumu tanımlamak için kullanılmıştır.

Risk toplumu kuramıyla bilinen Ulrich Beck ‘yeni’ ya da ‘ikinci modernlik’ kuramcısıdır. Bu modernliği belirleyen temel dönüşüm endüstriyel toplumdan risk toplumuna geçiştir. Risk toplumu, ikinci modernliğin anlamını ifade etmektedir. Beck’e göre, günümüz postmodern diye tanımlanabilecek bir dönem değildir; aksine, günümüz ikinci dönem modernliğini ifade etmektedir.

Kaya “Hızla modernleştiğini çözümlediğim Türkiye’nin, kapitalizmi gelişen ama modernliği gerileyen bir ülke olarak anlaşılabilir” (Kaya, 2014: s.28) demektedir. Kaya’ya göre “Son dönem Türkiye tarihi politik ve kültürel modernliğin değil, ama kapitalizmin büyümesine ve güçlenmesine tanıklık etmektedir”.

Bu deneyimler basitçe orijinal Batı modernlik modelinin kopyaları olmaktan çok, modernliğin farklı biçimleri olarak görülmelidir. Geç modernlikler kategorisinde üç ülke; Rusya, Japonya ve Türkiye.

Türkiye’nin, modern bir ülke olmaktan hızla uzaklaştığı, modernleştiği görülmektedir.

Çağdaş Türkiye bir taraftan kapitalizmi bağrına basarken, diğer taraftan modernliğini yitirmek üzeredir. Modernliği olmayan bir vahşi kapitalizm

son yıllarda Türkiye'yi avlamaktadır (Kaya, 2014: 219). Çağdaş Türkiye'de kapitalizmin vahşî ve keyfî bir modelinin geçerli olduğunu yolsuzluklar üzerinden okumak olasıdır.

Yeni liberal kapitalizm, uygulandığı tüm ülkelerde ya da bölgelerde elbette talancı, yıkıcı bir kapitalizmdir. Günümüz Türkiye'si, demokrasinin değil, ama kapitalizmin Türkiye'sidir ve bu nedenle, modernlik deneyimini kaybetmek üzeredir (Kaya, 2014: s.237).

Nilüfer Göle “Batı Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen” adlı eserinde (1998: 56) Batı dışı toplumların modernliği keşfetmeyip tükettikleri, modernliğin onlar için kendi toplumsal pratik ve muhayyilelerinin ürünü olmayıp, taklit edilen, öykünülen, yabancı bir olgu olduğu üzerinde durur.

Ulrich Beck'e göre risk, post-modern toplumun tamamlayıcı özelliğidir. Bizler bugün bir risk toplumunda yaşıyoruz. Beck, riski, modernleşmenin yol açtığı ve yarattığı tehlikeler ve güvensizliklerle sistematik bir ilişki içinde olmak biçiminde tanımlar (Slattery, 2007: s.454).

Riskler, insan ürünü ve küresel olgulardır. Modern toplum ürünüdürler. İnsan ürünü tehlikeler yaratılır. Örneğin 19. Yüzyılın yeni sanayi kentlerinin kirli havası, yeni fabrikaların yol açtığı kirlilikler.

Atomun parçalanması, insana nükleer enerji yaratma gücü verdi; ayrıca insanoğluna kitlesel imha silahları yaratma araçları sağladı.

Post modern toplumda birey, giderek kendi başına, soyutlanmış, aciz ve korumasız kalmaktadır. Toplumsal krizler, bireysel krizler olarak ortaya çıkar ve sosyal sorunlar giderek kolektif sorunlardan çok, kişisel sorunlar olarak algılanır; sorunlar hükümet, okul ya da aile tarafından toplumsal ya da politik düzeyden çok, psikolojik düzeyde ele alınır (Slattery, 2007: s.455).

Risk toplumunda temel hedef, sadece yaşamda kalabilmektir. Güvenlik ve istikrarı sağlamak çabası kâr elde etme çabasının yerine geçmiştir. Riskin yol açtığı tahribat, bütün toplumları, toplulukları, sınıfları etkilemektedir.

Artık Marx, Weber ve Durkheim tarafından çözümlenen toplum yoktur. O halde yeni olanın açıklanması gerekir. Tanık olunan değişimleri tanımlama

amacıyla ileri sürülen post modernizm, küreselleşme, ağ toplumu, yüksek modernlik ve risk toplumu gibi kavramlaştırmaları bu türden çabaların bir ürünü olarak görmek gerekir.

Düşünürlerin bir bölümü modernliğin bittiği, modernlik sonrası farklı bir aşamaya geçildiği tezini benimserken, diğerleri de, modernliğin sonuna geldiği iddialarını reddederek, içinde yaşadığımız dönemin modernliğin tam da kendisi, hatta yüksek risk dönemi ya da geç modernlik olduğu görüşünü paylaşırlar (Egin, 2014: s.104).

Risk kavramının, Beck'in üzerinde durduğu modernliğe özgü açıklayıcı bir kavram olması önemlidir. Herkes, modernliğin geldiği yeni aşamanın, onun öteki yüzünün, yani risklerle dolu yaşam dünyasının gelişiminin farkında olmalıdır.

Risk Toplumunun Özellikleri şöyle belirtilebilir:

1. Güvensizlik ve tehditler. Salt modern bir sorun değil, bütün kültürlerin ve dönemlerin sorunudur.
2. Yerleşik norm sistemlerinin başarısızlık göstermeleri.
3. Tehditlerin denetlenebilirliği sorunu.
4. Risk ve tehditlerin tahmin edilemezliği, sosyal bütünleşmeye zarar vermektedir.
5. Tehlikelerle ilgili kültürel algılama farklılıklarının gözardı edilmesi.
6. Kişisel sigorta korumasının bulunmaması.
7. Her kültürün kendine özgü riskleri vardır. Almanlar için ormanların ölümü, dünyanın da sonu demektir. Britanyalılar sabah kahvaltısında zehirli yumurtalarla karşılaştıklarında şok olurlar. 11 Eylül 2001 küresel terör saldırısından sonra, uçağa binme riski ve şarbonlu mektup riski, başta Amerikalılar olmak üzere bütün toplumları etkilemiştir. Türk toplumu için ard arda gelen ekonomik krizler risk toplumu reaksiyonlarını üretmektedir.

Risk olasılığı, bireylerde ve toplumlarda kaygı (anksiyete), anomi ve yabancılaşma oluşturur.

7. Risk Toplumu ve Modernliğin Düşünümselliği

Tıpkı modernleşmenin 19. Yüzyılda feodal toplum yapısını çözerek, sanayi toplumunu üretmesinde olduğu gibi, bugünkü modernleşme de sanayi toplumunu çözerek başka bir modernliğin doğmasına olanak sağlamaktadır. Modernleşmenin yerine, düşünümsel modernleşmeye geçilmektedir (Esgin, 2014:107). Başka bir deyişle, sanayi toplumunu tanımlayan eski modernleşmenin yerine, sanayi toplumunun ilkelerinin modernleştirilmesiyle biçimlenen düşünümsel modernleşmeye geçilmektedir. Bizlerin tanık olduğu, modernliğin sonu değil, başlangıcı, yani klasik sanayi tasarımının ötesine geçen modernliktir.

Dolayısıyla düşünümsel modernleşme, daha az değil, daha fazla modernliktir. Klasik sanayi toplumu karşısında radikalleşen modernliktir. Radikalleşen modernlik, düşünümsel modernleşme ile eşitlenmiş bir modernliktir (Esgin, 2014: s.107).

Beck'in düşünümsel modernleşme betimlemesi onun sosyal değişmeyi üç aşamalı bir dönemselleştirmesiyle açıklama çabasının bir ürünüdür. Bu aşamalar, modern öncesi, basit modernleşme ve düşünümsel modernleşme aşamalarıdır.

Sanayi toplumu basit modernleşmeye karşılık gelirken, düşünümsel modernleşme risk toplumunu karakterize etmektedir. Sanayi toplumu ve risk toplumu, toplumsal formasyonları açısından farklıdır. Söz gelimi, sanayi toplumunun ana eksenini, malların dağıtımını iken, risk toplumu, kötülük ve tehlikelerin dağıtımına odaklanmıştır. Sanayi toplumu sosyal sınıflara yönelirken, risk toplumu, bireysellik vurgusunu öne çıkarmaktadır.

Düşünümsel modernleşme olgusu, risk toplumunun kurumsal örgütünde bazal temadır. Beck, düşünümsel modernleşme anlayışıyla düşünümselliğin temel bir rol oynadığı yeni modernliğin erken aşamalarında olduğumuzu iddia etmektedir. Düşünümsel modernleşme, modernliğin kendisi ve kurumları üzerine bilgi sahibi olunmasını içermektedir.

Modern öncesi toplumlarda riskler, insan ürünü olmayıp, dışsal nitelikte iken; modern toplumlarda riskler ve bütün tehlikeler artık Tanrı ya da yazgı konusu olmaktan uzaklaşmıştır (Esgin, 2014: s.109).

Modern toplumun özelliği, riskleri denetim altına almayı amaçlamasıdır. Fakat risk toplumuna ulaşıldığında riskler, hesaplanamaz ve sınırsız olma niteliklerini kazanmışlardır. Bu yönüyle risk toplumu aşaması aynı zamanda belirsizliklerle tanımlanan bir aşama durumuna gelmiştir (Esgin, 2014: 109).

Risk kavramı, küreselleşmiş nitelik taşıyan, siyasal, ekonomik, kültürel ve çevresel olabilen risklerle örülü bir dünyayı betimlemektedir. Riskler, genellikle belirsiz kalırlar.

8. Antony Giddens: Radikalleşen Modernlik ve Riskler

Giddens'in, Beck'ten farkı, risk kavramının kullanılması konusundadır. Giddens, Beck gibi, riski, modernleşmenin geldiği son aşama biçiminde betimlemez. Beck, risk kavramını, modernliğin ve modernliğin kurumsal boyutlarının yayılması olarak tanımladığı küreselleşmenin sonuçlarından bir bölümü olarak görür (Esgin, 2014: 110). Ayrıca Beck, risk kavramına tek başına olumsuzluk yüklemekten kaçınmıştır. Giddens'in yaklaşımı, modernliğin kurumsal boyutları biçiminde tanımladığı kapitalizm, endüstriyalizm, askerî iktidar ve gözetleme konularıyla olduğu kadar, modernliğin kurumsal boyutlarının yayılmasının bireysel kimlikler üzerindeki etkileriyle de ilgilidir. O'na göre, 'biz modernliğin radikalleşmesi ve genelleşmesiyle açıklanan bir risk kültüründe yaşıyoruz'. Risk, geleceğin toplumunda geniş bir kabul görecektir.

Radikalleşen modernlik ve modernliğin düşünümsel bir nitelik kazanması ile Giddens, postmodern bir döneme girildiği görüşüne karşı çıkmıştır. Çünkü O'na göre bu dönemde modernliğin ötesine geçilmiş değildir. Sadece bilgiye temel olan geleneğin ve güvenin niteliklerinin değiştiği radikal bir modernlik dönemine girilmiştir (Esgin, 2014: s.112).

Radikal modernlik, geleneğin yeniden tanımlandığı güven ve risk ortamlarının farklı biçimler aldığı yeni devinimler alanıdır. Bu anlamda, post modernliğin, kesinliğin kaybolduğu biçimindeki varsayımları, parçalama düşüncesini savunması, hiçlik üzerinde durması, geleceği yeniden yaşama geçirme çabası ve modernliğin değerler sistemini yok sayması, Giddens'in benimsemediği hususlardır. O'na göre postmodernlik, temelsiz kuramsal anlayışlara dayanmaktadır. Ayrıca, sorunlu yaşam alanlarına sıkışmış çıkış olanağı sunacak çözümlere engel koymaktadır. Oysa modernlik,

aydınlanma döneminden başlayarak gelişimini sürdüren ve dayandığı zeminler değişmediği için her dönemde yeni biçimler kazanarak, temeldeki genişlemeci karakteriyle varlığını sürdüren bir yapıya sahiptir (Esgin, 2014: s.112).

Giddens, bu biçimde bir modernlik tasarımı ortaya koyar. Böylece, o modernliğin günümüzde geldiği noktaya değinmekte, küreselleşme ve radikalleşen modernlik tanımlarıyla eşitlemekte, yeni toplumsal koşullarda bireyin durumunu açıklamaktadır. Giddens açısından bunun öncelikli yolu, postmodernliğin aksine, temel sayılan aydınlanma düşüncesinin öne çıkarttığı akıl, bilgi ve düşünme konularının modernlikle birleştirilmesidir (Esgin, 2014: s.113).

Kısaca, Giddens'in risk toplumu çözümlemesi, O'nun modernliğin sonuçları biçiminde betimlediği küreselleşme, geç modernlik, radikalleşen modernlik, post geleneksel toplum ve mahremiyetin dönüşümü gibi kavramlaştırılmalarıyla koşutluk göstermektedir. Radikalleşen modernlik, neredeyse bir risk toplumu halini almış durumdadır. Risk toplumu, modernliğin geldiği aşamayı tanımlayan bir sonuçtur.

Sonuç ve Değerlendirme

Elliot'a göre, Beck'in kuramı çeşitli sosyolojik zaafllara sahiptir. Sınıf kavramını geri plana atmıştır. Modernleşme aslında eleştirilmekte, fakat yine de akademik çevrelerde etkili olmaya devam etmektedir. Düşünürlerin bazıları, modernliğin sonuna gelindiği iddialarını reddetmekte, içinde yaşadığımız dönemin modernliğin tam da kendisi, hatta yüksek ya da geç modernlik olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. Bunlar modernliğin sürdüğünü, ancak, yine modernliğin sonucu olarak değişimlerin hızının bizi farklı yaşam biçimlerine götürdüğünü ileri sürerler.

Riskle baş etmek, artık toplumsal olduğu kadar, bireysel bir ikilemdir. Bizler, Beck'e göre, post modern bir dünyaya değil, riskin ve risk yönetiminin tanımlayıcı özellikleri olduğu bir ikinci moderniteye, bir rekleksif (yansıyan) modernleşme çağına geçtik. O'na göre sadece küresel bir toplumda değil, dünya risk toplumunda, yani ilerlemenin sağlanamayacağı ve her gelişmenin kendi riskleri, tehlikeleri ve karanlık yanını ürettiği bir modernite döneminde yaşamaktayız.

Beck'e göre, günümüzde doğa ve toplum iç içe geçmiştir, doğa toplum, toplum da doğadır (Slattery, 2007: 459). Her birimiz karşılaşılma olasılığı son derece yüksek risklerle örülü bir dünyada yaşıyoruz. Bu risklerin önemli bir kısmı, insanoğlunun modernleşme çabasının ya da kapitalist döngü içinde daha çok kar elde etme istediğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Armağan, Mustafa (1999), “Alternatif Modernliğe ve Modernliğimize Dair”, **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl 2, Sayı. 8.
- Bayhan, Vehbi (2002), “Risk Toplumu”, **Doğu-Batı Dergisi**, Ankara, Sayı. 19.
- Beck, Ulrich (1999), **Siyasallığın İcadı**, Çev. Nihais Ülner, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Beck, Ulrich (2011), **Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru**, Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan, İstanbul, İthaki Yayınları.
- Esgin, Ali (2008), **Anthony Giddens Sosyolojisi**, 2.Baskı, Ankara, Anı Yayınları.
- Esgin, Ali (2014), **Sosyolojik Soruşturmalar**, Ankara, Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Giddens, Anthony (1994), **Modernliğin Sonuçları**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Göle, Nilüfer (1998), “Batı Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen”, **Doğu Batı Dergisi**, Ankara, Yıl. 1, Sayı. 2.
- Göle, Nilüfer (2000), “Snaphots of Islamic Modernities”, **Daedalus**, Vol.129, No.1, s.91-117.
- Kaya, İbrahim (2006), **Sosyal Teori ve Geç Modernlikler-Türk Deneyimi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Kaya, İbrahim (2014), **Yeni Türkiye – Modernliği Olmayan Kapitalizm**, Ankara, İmge Yayınları.
- Kızılçelik, Sezgin (2013), **Burjuva Sosyolojisi**, 2. Baskı, Ankara, Anı Yayınları.
- Slattery, Martin (2007), “Sosyolojide Temel Fikirler”, İçinde: **Risk Toplumu**, Ulrich Beck, İstanbul, Sentez Yayınları.
- Yıldırım, Ergün (2012), **Hayali Modernlik- Türk Modernliğinin İcadı**, İstanbul, Doğu Kitabevi Yayınları.

